

Joanna Mormul
Uniwersytet Jagielloński

Afrykańskie success story?

Przemiany polityczne, gospodarcze i społeczne w Mozambiku

po zakończeniu wojny domowej

Mozambik, podobnie jak pozostałe portugalskie kolonie w Afryce, stał się suwerennym państwem bardzo późno, bo dopiero 25 czerwca 1975 r., kiedy przeminęła już pierwsza, gwałtowna fala dekolonizacji kontynentu. Niepodległość Mozambiku, analogicznie jak w przypadku Angoli czy Gwinei Bissau, została poprzedzona trwającą blisko dekadę wojną narodowowyzwoleńczą. Jednakże w przeciwieństwie do Angoli, gdzie ugrupowań walczących z kolonizatorem było kilka, w Mozambiku aż do uzyskania niepodległości mamy do czynienia tylko z jedną organizacją¹ (choć powstała w wyniku zjednoczenia kilku

¹ Nie licząc konkurencyjnego wobec FRELIMO prochińskiego Mozambickiego Komitetu Rewolucyjnego (*Comité Revolucionário de Moçambique*, COREMO), który latem 1965 r. przeprowadził swoją pierwszą akcję zbrojną, jednak ograniczone środki finansowe nie pozwoliły mu na rzeczywistą rywalizację o pierwszeństwo w mozambickim ruchu niepodległościowym. J.J. Wasilewski, *Polityka wybranych państw wobec wojny w koloniach Portugalii 1961–1974*, Warszawa 2006, s. 29.

ugrupowań). Był nią założony w Dar es Salaam i cieszący się poparciem ówczesnego prezydenta Tanganiki Juliusa Nyerere – Front Wyzwolenia Mozambiku (*Frente de Libertação de Moçambique*, FRELIMO), na którego czele stanął Eduardo Mondlane. Począwszy od września 1964 r., siły FRELIMO zaczęły regularnie atakować portugalskie instalacje wojskowe (posuwając się powoli z północy na południe, wzdłuż granicy z Malawi). W 1969 r. w zamachu w Dar es Salaam ginie Eduardo Mondlane, a funkcję przewodniczącego FRELIMO obejmuje Samora Machel². Mimo początkowego osłabienia wynikającego ze zmiany na stanowisku lidera ruchu, jak i znacznych posiłków przysyłanych z metropolii – np. w marcu 1974 r. w Mozambiku stacjonowało 60 tys. portugalskich żołnierzy – Portugalczycy nie byli w stanie utrzymać swoich rządów w kolonii. Do ostatecznego sukcesu mozambickiej walki narodowowyzwoleńczej przyczyniła się sytuacja w samej Portugalii, w której 25 kwietnia 1974 r. rozpoczęła się rewolucja goździków (*Revolução dos Cravos*) – zamach stanu dokonany przez grupę młodych lewicujących oficerów, zorganizowanych w Ruchu Sił Zbrojnych (*Movimento das Forças Armadas*, MFA). Skończył on ostatecznie z portugalską dyktaturą, a jedną z jego bezpośrednich konsekwencji był początek dekolonizacji portugalskiego imperium. Dla Mozambiku bardzo szybko miało to wymierne skutki 7 września 1974 r. portugalskie władze kolonialne i FRELIMO podpisały tzw. porozumienia z Lusaki, na mocy których Front Wyzwolenia Mozambiku uznany został za jedynego przedstawiciela ludności byłej kolonii, a tym samym za oficjalną władzę w nowym państwie, mającym powstać po zakończeniu dziewięciomiesięcznego okresu przejściowego³.

Niepodległy i kontrolowany przez FRELIMO Mozambik znajdował się w katastrofalnej sytuacji gospodarczej, która wynikała m.in. z chronicznego kryzysu, w którym kraj ten pogrążał się w czasach kolonialnych. Polityka Lizbony wobec swojej wschodnioafrykańskiej kolonii koncentrowała się głównie na czerpaniu korzyści. Rozwijano uprawę bawełny i ryżu na bazie osadnictwa europejskiego, nakładając na miejscową ludność obowiązek pracy przymusowej, oraz inwestowano w rozwój rolnictwa i infrastrukturę transportową, dbając o interesy metropolitalne, ale nie troszcząc się wcale o potrzeby rdzennych mieszkańców⁴. Tym samym, po wyjeździe Portugalczyków, funkcjonowanie Mozambiku jako niepodległego państwa zależne było od przemian politycznych, gospodarczych i społecznych, którym nowa władza gotowa była się poddać. W obliczu trwającej wówczas zimnej wojny jedynie kwestią czasu było opowiedzenie się młodego państwa po jednej ze stron „konfliktu”. Na samym początku politycznej i militarnej działalności FRELIMO wykazywało się raczej ostrożnością w stosunku do Związku Radzieckiego, m.in. za sprawą wykształconego w Stanach Zjednoczonych Eduardo Mondlane. Niemniej jednak po jego śmierci, a następnie uzyskaniu niepodległości, charakter partii zmieniał się na coraz bardziej lewicowy, aż w końcu jej przywództwo znalazło się pod silnym wpływem marksizmu

² Ibidem, s. 18–19, 30.

³ M. Newitt, *A History of Mozambique*, London 2009, s. 535–539.

⁴ J.J. Wasilewski, op. cit., s. 18.

spod znaku Amílcar Cabrala, przyjmując jego klasyczną definicję kolonializmu i neokolonializmu jako wrogów, z którymi należy się skonfrontować. W 1977 r. na swoim III kongresie FRELIMO oficjalnie określiło się jako partia markszystowsko-leninowska, jednocześnie prezentując przygotowaną przez siebie strategię rozwoju państwa, której jednym z celów było stworzenie nowego socjalistycznego społeczeństwa. Wprowadzono gospodarkę centralnie planowaną, znacjonalizowano grunty rolne, banki, nieruchomości, opiekę zdrowotną i edukację⁵. Koncepcja ta odrzucała nie tylko ideę kolonializmu, ale również tradycyjne dziedzictwo afrykańskie, które według nowych założeń ideologicznych promowało ignorancję i inne niż kolonialne formy opresji⁶.

Uzyskanie przez Mozambik niepodległości stało się przyczynkiem do powstania drugiego najważniejszego dla najnowszej historii Mozambiku ugrupowania – Narodowego Ruchu Oporu Mozambiku (*Resistência Nacional Moçambicana*, RENAMO). Założony i początkowo finansowany przez „biały” rząd Iana Smitha z Rodezji, a właściwie przez jego tajne służby, antykomunistyczny w swym charakterze, miał przeciwdziałać wspieraniu przez rząd FRELIMO rodezyjskich sił narodowyzwoleńczych – Afrykańskiego Narodowego Związku Zimbabwe (*Zimbabwe African National Union*, ZANU). W dalszych latach, już po upadku rządów Iana Smitha, „patronat” (także w wymiarze finansowym) nad organizacją przejęła Republika Południowej Afryki, w której wciąż obowiązywał rasistowski system apartheidu i której zależało na destabilizacji sytuacji w regionie⁷. FRELIMO z kolei mogło liczyć na pomoc (finansową, jak również wojskową pomoc szkoleniową) państw bloku wschodniego, głównie Związku Radzieckiego, oraz w mniejszym stopniu Niemieckiej Republiki Demokratycznej i Kuby⁸. Konflikt między FRELIMO a RENAMO przeistoczył się w trwającą 16 lat wojnę domową, którą zakończyło dopiero porozumienie pokojowe podpisane 4 października 1992 r.⁹ w Rzymie przez przywódcę FRELIMO, a zarazem prezydenta Mozambiku, Joaquim Chissano, i wieloletniego lidera RENAMO, Afonso Dhlakamę¹⁰. Mimo że dane liczbowe dotyczące samego konfliktu są w większości szacunkowe, przyjmuje się, iż blisko 100 tys. Mozambijczyków poniosło śmierć w wyniku

⁵ H. Abrahamsson, A. Nilsson, *Mozambique, the Troubled Transition: From Socialist Construction to Free Market Capitalism*, London 1995, s. 28–30.

⁶ M. Newitt, op. cit., s. 542–543, 546–547. Na temat rządów FRELIMO w tym okresie zob. więcej: ibidem, s. 545–560.

⁷ F. Krampe, H. Melber, *Angola and Mozambique: Honeymoon after civil war?*, „New Routes”, t. 15, 2010, z. 4, s. 18.

⁸ V.J. Belfiglio, *The Soviet Offensive in Southern Africa*, „Air University Review”, lipiec–sierpień 1983, [za:] <http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/aureview/1983/jul-aug/belfiglio.html> (dostęp z 14.09.2013). Więcej na temat zaangażowania ZSRR w Mozambiku: V. Shubin, *The Hot „Cold War”. The USSR in Southern Africa*, Scottsville 2009, s. 119–147. W latach 60. oraz wczesnych latach 70. FRELIMO otrzymywało również pomoc dyplomatyczną oraz, w ograniczonym zakresie, militarną ze strony Chińskiej Republiki Ludowej. P.C. Roque, *China in Mozambique: A Cautious Approach Country Case Study*, Occasional Paper No 23. China in Africa Project, Johannesburg 2009, s. 2–3.

⁹ Tym samym rok 1992 stał się naturalnym punktem wyjścia do rozważań nad przemianami, które zaszły w Mozambiku, i są przedmiotem rozważań niniejszego artykułu.

¹⁰ Wielokrotnie przerywane i wznowiane rozmowy pokojowe trwały od lipca 1990 r. W ostatecznej fazie negocjacyjnej odbywały się w obecności przedstawicieli włoskiego rządu, Kościoła katolickiego oraz prezydenta Zimbabwe Roberta Mugabe. M.W. Solarz, *Afryka Południowa – szanse i zagrożenia stabilnego rozwoju*, [w:] *Stosunki międzynarodowe w Afryce*, red. J.J. Milewski i W. Lizak, Warszawa 2002, s. 160–161.

działań wojennych, około miliona z powodu jej pośrednich konsekwencji, takich jak głód czy brak dostępu do opieki zdrowotnej, a ponad 1,5 mln szukało schronienia w Malawi, Zambii i Zimbabwie. Jakkolwiek w obiektywnej ocenie działania wojenne obu stron konfliktu niepozbawione były brutalności, należy pamiętać, że w dużej mierze wojenna eskalacja przemocy była konsekwencją strategii wojskowej RENAMO, opartej na porwaniach, grabieżach, okaleczaniu ludności cywilnej i wykorzystywaniu w działaniach zbrojnych dzieci-żołnierzy¹¹.

Przemiany polityczne

Kiedy w październiku 1992 r. przedstawiciele FRELIMO i RENAMO podpisywali porozumienia rzymskie, kończące 16-letnią wojnę domową w Mozambiku, trudno było wyobrazić sobie mniej sprzyjające warunki do przeprowadzenia udanej demokratyzacji. Mozambik był wówczas jednym z najbiedniejszych państw świata, jednak niskie PKB nie było jego jedynym problemem, nie było przecież jakichkolwiek czynników politycznych, gospodarczych czy społecznych, które mogłyby tę demokratyzację ułatwić. Od uzyskania niepodległości Mozambik trawiła wojna domowa, pretensje obu walczących stron sięgały czasów o wiele wcześniejszych niż okres zimnowojenny, małe zasoby surowców naturalnych sprawiały, że Mozambik nie był krajem atrakcyjnym dla aktorów zewnętrznych, nie licząc RPA, której reżim od lat destabilizował sytuację w regionie, a w samym Mozambiku oficjalnie wspierał bojówki RENAMO, znane z okrucieństwa i bezcelowej przemocy, co nie ułatwiało przekształcenia tegoż ugrupowania w opozycyjną partię polityczną. Ponadto na początku lat 90. społeczeństwo obywatelskie w Mozambiku było bardzo słabo rozwinięte, trudno bowiem było oczekiwać obywatelskiej aktywności, kiedy przez ostatnie kilkanaście lat wysiłek mieszkańców skupiony był głównie na przetrwaniu¹².

Fundamenty pod przemiany polityczne w Mozambiku położyła nowa konstytucja, przyjęta w 1990 r., a więc dwa lata przed oficjalnym zakończeniem wojny domowej. Wprowadziła ona wielopartyjny system polityczny i otworzyła drogę do gospodarki wolnorynkowej, kładąc przy tym nacisk na demokratyczny porządek prawny. Były to zmiany wręcz radykalne, nie tylko biorąc pod uwagę wcześniejsze 16 lat niepodległości i systemu jednopartyjnego, ale również cały okres funkcjonowania Mozambiku na arenie międzynarodowej jako posiadłości portugalskiej¹³.

¹¹ P. Domingues, *The Health Consequences of Mozambican Civil War: an Anthropometric Approach*, „Documents de Travail du Centre d’Economie de la Sorbonne”, Paris 2010, s. 8, [za:] <ftp://mse.univ-paris1.fr/pub/mse/CES2010/10010.pdf> (dostęp z 29.08.2012); R. Oliver, A. Atmore, *Dzieje Afryki po 1800 roku*, tł. K. Salawa, Warszawa 2007, s. 416.

¹² C.L. Manning, *The Politics of Peace in Mozambique: Post-Conflict Democratization, 1992-2000*, Westport 2002, s. 5.

¹³ G. Lauriciano, E. De Salema, *Multi-party elections in Mozambique: A legacy of continuous mistrust*, [w:] *Outside the Ballot Box: Preconditions for elections in Southern Africa 2005/2006*, red. J. Minnie, Windhoek 2006, s. 142.

Wraz z porozumieniami rzymskimi rozpoczął się proces odbudowy i stabilizacji sytuacji w kraju. Zgodnie z warunkami podpisanego pokoju, na październik 1993 r. zaplanowano pierwsze wolne wybory prezydenckie i parlamentarne. Niestety na przeszkodzie stanęły problemy organizacyjne związane ze stworzeniem misji pokojowej ONZ¹⁴, jak również realizacją postanowień wojskowych porozumienia pokojowego, m.in. stworzenia jednolitej mozambickiej armii oraz rozbrojenia żołnierzy obu do niedawna walczących stron. W konsekwencji termin wyborów został przesunięty o prawie rok, na 27 września 1994 r., a sam czas głosowania został wydłużony do trzech dni (do 29 września 1994 r.). Niestety na kilka godzin przed jego rozpoczęciem RENAMO oficjalnie ogłosiło bojkot głosowania, najważniejszy krok do politycznej transformacji – demokratyczne wybory, stanął pod znakiem zapytania. Dopiero nacisk społeczności międzynarodowej spowodował zmianę decyzji partii Afonso Dhlakamy i, ostatecznie, jej uczestnictwo w wyborach¹⁵. Wybory prezydenckie już w pierwszej turze, z poparciem 53,2% głosujących, wygrał kandydat FRELIMO Joaquim Chissano, stojący na czele ruchu i państwa po śmierci Samory Machela w 1986 r.¹⁶. Lider RENAMO Afonso Dhlakama zdobył 33,7% głosów, tym samym potwierdzając relatywnie silne poparcie, jakim cieszył się wśród części elektoratu¹⁷. Wybory parlamentarne również okazały się zwycięstwem FRELIMO, choć mniej zdecydowanym. Partia Joaquina Chissano zdobyła 44,33% głosów, co dało jej 129 miejsc w 250-osobowym mozambickim parlamencie, Zgromadzeniu Republiki (*Assembleia da República*), RENAMO uplasowała się tuż za nią z 37,78% głosów i 112 mandatami. Mimo że do parlamentu weszła także trzecia pomniejsza partia – Unia Demokratyczna (*União Democrática*)¹⁸, oczywiste stało się, że tak naprawdę na mozambickiej scenie politycznej liczą i będą się liczyć tylko dwie partie, niedawni wojenni wrogowie, a obecnie polityczni antagoniści. Organizacja Narodów Zjednoczonych uznała wybory za ważne, a ich wynik uznał również Afonso Dhlakama. W grudniu 1994 r. Joaquim Chissano mógł objąć urząd prezydenta, a jego partia mogła samodzielnie utworzyć rząd¹⁹. Pisząc o wyborach z 1994 r., które zmieniały oblicze mozambickiej polityki, nie można pominąć zaangażowania społeczności międzynarodowej,

¹⁴ Operacja Narodów Zjednoczonych w Mozambiku (*United Nations Operation in Mozambique*, ONUMOZ – akronim pochodzi od nazwy operacji w języku portugalskim) trwała od grudnia 1992 r. do grudnia 1994 r., a jej głównym celem była pomoc we wprowadzeniu w życie i przestrzeganiu porozumienia z 4 października 1992 r. Wśród jej celów szczegółowych możemy znaleźć m.in. nadzór nad przestrzeganiem zawieszenia broni, demobilizacją czy wycofywaniem się obcych wojsk z terytorium kraju, jak również pomoc techniczną i monitoring w trakcie zaplanowanych wyborów. Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, [za:] http://www.unic.un.org.pl/misje_pokojowe/mzaf_onumoz.php (dostęp z 30.08.2012).

¹⁵ M.W. Solarz, op. cit., s. 161.

¹⁶ Katastrofa lotnicza na zbiegu granicy RPA i Suazi, w której zginął Machel, spowodowała nowe napięcia między Pretorią a Maputo, albowiem od samego początku rządzący Mozambikiem FRELIMO poddawało w wątpliwość teorię o nieszczęśliwym wypadku, oskarżając południowoafrykańskich wojskowych o przygotowanie i przeprowadzenie zamachu, którego celem miała być dalsza (oprócz wspierania bojówek RENAMO) destabilizacja sytuacji w Mozambiku. G. Gunn, *Mozambique After Machel*, [w:] *Angola, Mozambique and the West*, red. H. Kitchen, New York 1987, s. 117, 129.

¹⁷ F. Krampe, H. Melber, op. cit., s. 19.

¹⁸ *Mozambique: Assembleia da Republica*, Inter-Parliamentary Union, [za:] http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/2223_94.htm (dostęp z 30.08.2012).

¹⁹ M.W. Solarz, op. cit., s. 161.

głównie w ramach działań Organizacji Narodów Zjednoczonych, która zapewniła pomoc techniczną i logistyczną w czasie wyborów, jak również środki na ich sfinansowanie. Koszt całego przedsięwzięcia był bowiem niebagatelny – wyniósł 85 mln dol., z czego większość pochłonęły wysiłki ONUMOZ na rzecz demobilizacji i utrzymania pokoju²⁰. Epizodem, o którym rzadko się wspomina, jest założenie przez ONZ specjalnego funduszu powierniczego, z którego środków RENAMO miało finansować swoją działalność polityczną. Krok ten miał na celu próbę zapobieżenia bojkotowi wyborów przez to ugrupowanie, niestety nie przyniosło to zamierzonych skutków²¹.

Od czasu pierwszych wolnych wyborów z 1994 r. Mozambijczycy głosowali w trzech kolejnych wyborach prezydenckich i parlamentarnych w 1999, 2004 i 2009 r., jak i wyborach municypalnych (w 1998, 2003 i 2008 r.). Za każdym razem FRELIMO zwyciężało w wyborach parlamentarnych, a jego kandydat zostawał wybrany na urząd prezydenta. W 1999 r. po raz kolejny głową państwa został Joaquim Chissano, który nie sugerując się popularną wśród afrykańskich przywódców praktyką nieoddawania władzy „za wszelką cenę”, po zakończeniu kadencji udał się na polityczną emeryturę. Obecnie prezydentem jest Armando Guebuza, zwycięzca wyborów z 2005 i 2009 r.²², jeden z negocjatorów porozumień pokojowych z Rzymu. Jeszcze przed wybraniem go na urząd prezydenta Guebuza zdążył odnieść ogromny sukces w świecie biznesu (głównie w takich dziedzinach, jak: energetyka, browarnictwo, sektor bankowy, turystyka, rybołówstwo, budownictwo i inne), głównie wykorzystując dobrą koniunkturę z przełomu lat 80. i 90. Obecnie uznawany jest za jednego z najbogatszych, jeśli nie najbogatszego Mozambijczyka – zyskał przez to przydomek „Mr Gue-Business”²³. Mimo że w krajach rozwijających się, do jakich niewątpliwie należy Mozambik, bogactwo i wysoka pozycja społeczna nie zawsze wzbudzają sympatię zwykłych obywateli, to Armando Guebuza może liczyć na ogromne poparcie społeczne, a podczas swojej reelekcji w 2009 r. zebrał aż 77% głosów (dla porównania ciesząc się popularnością w mozambickim społeczeństwie Joaquim Chissano podczas reelekcji w 1999 r. zdobył ich jedynie 52%)²⁴. Sama pozycja prezydenta w Mozambiku jest bardzo silna, wybierany jest on w bezpośrednich wyborach, to on wyznacza osobę na stanowisko premiera oraz gubernatorów prowincji i zatrzymuje lwią część kompetencji egzekutywy, która, historycznie postrzegając, zawsze dominowała nad słabym Zgromadzeniem Republiki. W przypadku Mozambiku możemy więc mówić

²⁰ K. Kumar, M. Ottaway, *From Bullets to Ballots. A Summary of Findings From Six Post-conflict Election Studies*, U.S. Agency for International Development 1997, s. 11-12.

²¹ Łatwo można było przewidzieć, że RENAMO potraktuje ideę funduszu jak przysłowiową „kurę znoszącą złote jajka”, czego przykładem mogą być groźby bojkotu wyborów z 2004 r., jeśli społeczność międzynarodowa nie spełni oczekiwań finansowych partii. Zob. więcej: A. Nuvunga, *Post-war Reconstruction in Mozambique. The United Nations' Trust Fund to assist former rebel movement RENAMO*, London 2007, s. 11-16.

²² C. Manning, M. Malbrough, *The Changing Dynamics of Foreign Aid and Democracy in Mozambique*, United Nations University-World Institute for Development Economics Research 2012, Working Paper, 2012, nr 18, s. 2.

²³ M. Mosse, *Armando Guebuza: The new Frelimo candidate*, „African Security Review”, t. 13, 2004, z. 1, s. 80-81.

²⁴ Ch. Mangwiro, *Mozambique's Guebuza headed for election victory*, „The Post”, 30.09.2009, [za:] http://www.post-zambia.com/post-read_article.php?articleId=1120 (dostęp z 15.08.2012).

o systemie semiprezydenckim, aczkolwiek z wciąż wzrastającymi kompetencjami głowy państwa²⁵.

Przemiany polityczne w Mozambiku po 1992 r., choć niewątpliwie oznaczały postęp w procesie demokratyzacji kraju, nie były wolne od krytyki. Trudności w zorganizowaniu każdego kolejnych wyborów, czy to prezydenckich i parlamentarnych, czy municypalnych, objawiające się sporami politycznymi w kwestii rejestrów wyborców lub opóźnieniami administracyjnymi, prowadziły do bojkotów lub gróźb bojkotu procesu wyborczego przez RENAMO. Napiętej sytuacji przed praktycznie każdymi wyborami nie były w stanie osłabić sukcesy gospodarcze rządu FRELIMO, raz po raz oskarżanego o korupcję²⁶. Wydaje się, że podstawowym błędem partii Chissano, a następnie Guebuzy, było wieloletnie marginalizowanie opozycji politycznej, niechęć lub obawa przed dopuszczeniem jej do udziału w strukturach rządowych, a tym samym ciągłe umacnianie swojej pozycji hegemonu. Złą prasę obozu rządzącego pogarszały pojawiające się dowody wyborczych manipulacji, choć nie były one wystarczające, by anulować wyniki głosowania, to jednak wzbudzały uzasadniony niepokój zagranicznych obserwatorów, a przede wszystkim partii opozycyjnych²⁷. Niemniej jednak, analizując sytuację, jaka miała miejsce po wyborach z 1999 r., kiedy to RENAMO po raz kolejny oskarżyło FRELIMO o oszustwa wyborcze oraz o wykorzystywanie sprawowanej władzy do celów kampanii wyborczej, grożąc przy okazji rozpętanem na nowo wojny domowej, można dojść do wniosku, że w Mozambiku miała miejsce ogromna ewolucja konfliktu na linii RENAMO – FRELIMO. Tym razem bowiem konfliktowa powyborcza sytuacja, mimo wspomnianych gróźb, skończyła się procesem w Sądzie Najwyższym, który w 2000 r. RENAMO przegrał i, co istotne, zaakceptował niekorzystny dla siebie wyrok²⁸, dzięki czemu zadawniony konflikt między tymi ugrupowaniami został przeniesiony na fora instytucji demokratycznych, oddalając tym samym groźbę powrotu do stanu sprzed 1992 r.

Jako inny wymierny sukces przemian politycznych należałoby przede wszystkim wskazać spokojne i pokojowe przekazywanie władzy wewnątrz partii rządzącej, jak również zmiany w łonie samego RENAMO, które pod rządami Afonso Dhlakamy powoli przekształcało się z partyzanckiej armii w partię polityczną, co z pewnością nie było łatwe, biorąc pod uwagę notorycznie przegrywane wybory. Innym pozytywnym aspektem względnej stabilizacji politycznej i spełnienia przynajmniej części warunków demokratycznych wyborów, a przede wszystkim zakończenia działań wojennych, był powrót do swoich domów blisko 1,7 mln uchodźców (głównie z obozów dla uchodźców w Zimbabwie, Malawi i RPA), dwa razy tyle uchodźców wewnętrznych (*Internally Displaced Persons*, IDPs), jak również

²⁵ C. Manning, M. Malbrough, op. cit., s. 2.

²⁶ M.W. Solarz, op. cit., s. 161-162.

²⁷ F. Krampe, H. Melber, op. cit., s. 19.

²⁸ *Mozambique: a success story continues?*, „Intelligence Update. The South African Institute of International Affairs”, 2000, z. 5, [za:] <http://dSPACE.cigilibrary.org/jspui/bitstream/123456789/30946/1/Mozambique.pdf?1> (dostęp z 25.08.2012).

demobilizacja 90–100 tys. żołnierzy²⁹. Fakt ten nie tylko zmieniał sytuację demograficzną w państwie, ale również pomagał w odbudowie gospodarki, szczególnie sektora rolniczego. Nie wolno bowiem zapominać, że rolnictwo jest dla Mozambiku podstawową gałęzią gospodarki, a głównym problemem powojennym był brak rąk do pracy. Innym, dość niespodziewanym wydarzeniem, jednak po części wynikającym z zachodzących w kraju przemian politycznych, była decyzja Wspólnoty Narodów (*Commonwealth*) z 1995 r. o przyjęciu Mozambiku w poczet jej członków. Stał się on w ten sposób jedynym państwem członkowskim *Commonwealthu*, które nie wywodzi się z dawnego imperium brytyjskiego³⁰.

Scena polityczna Mozambiku, choć nieustannie zdominowana przez dwa ugrupowania: FRELIMO i RENAMO, stopniowo wzbogaca się o nowe pomniejsze partie polityczne, jak wywodzący się z RENAMO, ale odcinający się od niego, powstały w marcu 2009 r. Demokratyczny Ruch Mozambiku (*Movimento Democrático de Moçambique*, MDM), na czele którego stanął burmistrz Beiry, Daviz Simango, wcześniej pozbawiony członkostwa w partii Dhlakamy³¹. MDM nie ma na razie większych szans na zwycięstwo wyborcze w skali kraju, ale sam fakt powstania nowej partii politycznej, która może patrzeć rządzącym na ręce, jest dla Mozambiku korzystny, ponieważ oznacza powolne odchodzenie od sytuacji drastycznego spolaryzowania mozambickiej sceny politycznej. Ewolucja stosunków między głównymi siłami politycznymi w Mozambiku polega bowiem na wzajemnej tolerancji dla swej działalności, ale wciąż charakteryzuje ją nieufność. Często uważa się Mozambik za przykład politycznego *success story* na kontynencie afrykańskim tylko dlatego, że z różnych, mniej lub bardziej oczywistych, powodów nie wydaje się, by kraj ten mógł po raz kolejny znaleźć się w ogniu wewnętrznego konfliktu zbrojnego. Pytanie jednak nasuwa się samo, czy argument ten jest wystarczający, by mówić o sukcesie politycznych przemian, czy też może z góry zakłada się, że sukces, o którym mowa, jest relatywny i ma miejsce tylko wtedy, kiedy uwzględnimy trudne pokonfliktowe dziedzictwo mozambickiego państwa.

Przemiany gospodarcze

Podwalin pod przemiany gospodarcze w Mozambiku należy szukać w roku 1987, kiedy władze targanego wojną domową kraju zdecydowały się na przeprowadzenie pierwszych reform gospodarczych, które miały na celu przejście od nieefektywnych założeń socjalistycznych do gospodarki wolnorynkowej. Pierwsze sukcesy uczyniły z Mozambiku w latach 90. XX w. przykład państwa, w którym pomoc przekazywana przez państwa zachodnie

²⁹ K. Marshall, *From War and Resettlement to Peace Development: Some Lessons from Mozambique and UNHCR and World Bank Collaboration*, „Development Discussion Paper”, Harvard Institute for International Development 1998, nr 633, s. 2–3.

³⁰ D. Andromidas, *A case-study in Britain's new empire: Mozambique joins the Commonwealth*, „Executive Intelligence Review”, t. 24, 1997, nr 9, s. 51–52.

³¹ Zob. więcej: S. Chichava, *Movimento Democrático em Moçambique: uma nova força política na democracia moçambicana?*, „Cadernos IESE”, nr 2, 2010.

i instytucje międzynarodowe przynosiła wymierne efekty. Właśnie ze względu na reformy i dobre wyniki gospodarcze Mozambik stał się pierwszym afrykańskim krajem -beneficjentem Programu Redukcji Zobowiązań Najbiedniejszych i Najbardziej Zadłużonych Państw Świata (*Heavily Indebted Poor Countries Initiative*), który powstał w 1996 r. z inicjatywy Międzynarodowego Funduszu Walutowego i Banku Światowego. Polega on na redukcji zadłużenia oraz umożliwieniu zaciągania niskoprocentowanych kredytów, które pomagają zmniejszyć lub wyeliminować dług zewnętrzny państwa³².

Po zakończeniu wojny domowej Mozambik nie miał żadnych dochodów publicznych, zmagając się za to z ogromnymi potrzebami – wyniszczony kraj wymagał odbudowy infrastruktury transportowej, służby zdrowia, przemysłu itp. Mocno zadłużony Mozambik, będący już od 1984 r. członkiem Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego, w 1987 r. zdecydował się przyjąć firmowany przez te instytucje program dostosowania strukturalnego. Wymiernym efektem tej decyzji było rozpoczęcie wspomnianego już procesu redukcji długów, jak i napływ do kraju zagranicznych inwestycji³³. Początkową ideą, która przyświecała pomocy płynącej z Banku Światowego, było masowe finansowanie zrujnowanej mozambickiej gospodarki, jednakże w krótkim czasie, bo do 1997 r., udało się stworzyć program pomocowy, który był jednym z największych, najbardziej kompleksowych i ambitnych programów pomocowych w Afryce, czego przykładem jest zarówno liczba zaangażowanych aktorów zewnętrznych, jak i kwota pożyczek przyznanych Mozambikowi z Międzynarodowego Stowarzyszenia Rozwoju (*International Development Association*, IDA)³⁴, która do wspomnianego już 1997 r. wyniosła aż 1,5 mld dol. O kompleksowości programu przygotowanego przez Bank Światowy (ang. *World Bank*) wraz z innymi międzynarodowymi darczyńcami świadczy to, że zasięgiem swym objął on całą gospodarkę, poczynając od produkcji orzechów nerkowca³⁵, reformy systemu bankowego, problemów z ochroną środowiska naturalnego, polityki zdrowotnej, po infrastrukturę transportową i inne działy mozambickiego rolnictwa³⁶.

³² P.C. Roque, op. cit., s. 3; *The Enhanced HIPC Initiative – Overview*, [za:] <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTDEBTDEPT/0,,contentMDK:21254881~menuPK:64166739~pagePK:64166689~piPK:64166646~theSitePK:469043,00.html> (dostęp z 17.08.2012).

³³ H. Abrahamsson, A. Nilsson, op. cit., s. 111.

³⁴ Międzynarodowe Stowarzyszenie Rozwoju jest organem wspomagającym Bank Światowy, którego władze są jednocześnie władzami IDA. Jego działalność polega na pomocy najbardziej biednym państwom świata poprzez udzielanie im bardzo korzystnych pożyczek. Zob. więcej: *International Development Association (IDA). The World Bank Fund's for the Poorest*, [za:] <http://www.worldbank.org/ida/> (dostęp z 25.08.2012).

³⁵ Niemniej jednak, tak jak w czasie wszystkich innych przemian gospodarczych, tak i w Mozambiku są również przegrani. Takimi „przegrany” okazali się Mozambijczycy zatrudnieni przy uprawie orzechów nerkowca, który jest jednym z głównych plonów eksportowych Mozambiku. Po liberalizacji sektora produkcji nerkowca pod naciskami ekspertów z Banku Światowego na początku lat 90., około 90% z nich straciło pracę. D. Campbell, *Maputo: an African 'success story' but 80 per cent still live in slums*, „The Guardian”, 2.02.2005, [za:] <http://www.guardian.co.uk/world/2005/feb/02/hearfrica05.development4> (dostęp z 2.09.2012); zob. więcej: M. McMillan, D. Rodrik, K. Horn Welch, *When Economic Reforms Goes Wrong: Cashews in Mozambique*, Working Papers 9117. National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA 2002.

³⁶ K. Marshall, op. cit., s. 7–8.

Najważniejszą formą pomocy udzielanej Mozambikowi jest bezpośrednio wsparcie budżetowe. W sumie według danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego z 2007 r. aż 49% mozambickiego budżetu stanowią środki z pomocy zagranicznej. W latach 2004–2008 państwa i instytucje udzielające wsparcia budżetowego w Mozambiku wydały na ten cel ponad 1,7 mld dol. Biorąc pod uwagę liczbę darczyńców, jak również sumy pieniędzy, jest to jeden z największych programów wsparcia budżetowego w Afryce. Ideą wsparcia budżetowego jest m.in. aktywizacja rządu, który sam musi ustalać cele, które sfinansuje z otrzymanych pieniędzy. Niemniej jednak nie jest to pomoc bezwarunkowa, podstawą jej przyznawania jest przygotowywany raz na pięć lat przez mozambicki rząd, ale we współpracy i po zaakceptowaniu przez Bank Światowy (ang. *World Bank*) i MFW, Plan Działań na rzecz Ograniczenia Skrajnego Ubóstwa (*Plano de Acção para a Redução de Pobreza Absoluta*, PARPA), który zapewnia podstawy rządowego planu rozwoju gospodarki, jak również ramy, wokół których skupia się wsparcie budżetowe³⁷. Obecnie rząd Mozambiku otrzymuje rocznie od 450 do 500 mln dol. wsparcia budżetowego, którego dawcami jest tzw. grupa G-19 (inaczej *Programme Aid Partners* – Partnerzy Programu Pomocowego), która skupia 16 podmiotów państwowych (m.in. Wielką Brytanię, Norwegię, Danię, Francję, Kanadę, Hiszpanię, Portugalię) oraz trzy międzynarodowe instytucje: Bank Światowy (ang. *World Bank*), Komisję Europejską (*European Commission*) i Afrykański Bank Rozwoju (*African Development Bank*)³⁸.

Mimo że pomoc zachodnich instytucji odegrała znaczącą rolę w uzdrawianiu gospodarczej i społecznej sytuacji w państwie, to według niektórych ekspertów znacznie ograniczyła zdolność rządu mozambickiego do samodzielnego decydowania o prowadzonej polityce. Na uwagę zasługuje fakt, że w 2009 r. z oficjalnej pomocy rozwojowej finansowano około 50% rządowych wydatków, głównie w postaci wsparcia budżetowego. Pomimo to w tym samym 2009 r. Mozambik wciąż znajdował się w grupie najbiedniejszych państw świata, zajmując 172. miejsce w rankingu *Human Development Index*³⁹. Nie bez znaczenia przy tym wydaje się to, że choć w latach 1997–2003 poziom biedy zmniejszył się o blisko 22 punkty procentowe, to wciąż 70% populacji żyło za mniej niż 2 dol. dziennie⁴⁰.

Trzonem przemian gospodarczych w Mozambiku była prywatyzacja, liberalizacja i deregulacja. Najwięcej uwagi i kontrowersji wzbudza pierwsza z nich, która obok pomocy zagranicznej jest najczęściej wymieniana jako tzw. słowo klucz opisujące zmiany zachodzące w mozambickiej gospodarce, począwszy od lat 90. Prywatyzacja w Mozambiku objęła zasięgiem niezwykle dużą jak na warunki afrykańskie liczbę przedsiębiorstw – do 1999 r. sprywatyzowano ich 1417. Co ciekawe, prywatyzacja znalazła w Mozambiku podatny grunt

³⁷ C. Manning, M. Malbrough, op. cit., s. 4–5.

³⁸ Norway's Official Site in Mozambique, [za:] http://www.norway.org.mz/Embassy/MoU/Budget_Support/Budget_Support/ (dostęp z 20.08.2012).

³⁹ Wskaźnik rozwoju społecznego przygotowywany przez Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP).

⁴⁰ P.C. Roque, op. cit., s. 3; *Human Development Report 2009*, United Nations Development Programme [za:] <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2009/> (dostęp z 29.08.2012).

w czasie trwającej wówczas demobilizacji oraz transformacji politycznej, ponieważ zarówno byli oficerowie obu walczących stron, jak i członkowie konstytuujących się wówczas partii politycznych okazali się poważną siłą nabywczą państwowych spółek, podobnie jak prywatni przedsiębiorcy, którzy wcześniej funkcjonowali w gospodarce wojennej, po ogłoszeniu prywatyzacji umieli się odnaleźć w nowej sytuacji, często wchodząc w spółki *joint venture* z zagranicznymi inwestorami. Mimo że samemu procesowi prywatyzacji zarzucano brak przejrzystości, jak również lekceważenie lokalnych społeczności, które zgłaszały pretensje do ziemi (mozambicki rząd bardzo szybko sprywatyzował państwowe przedsiębiorstwa rolne, nie konsultując się z mieszkańcami), to w opinii rządzących przeważały sukcesy⁴¹. Jako największy sukces prywatyzacji w Mozambiku wskazuje się hutę aluminium Mozal. Jednym ze współautorów projektu jej prywatyzacji był Bank Światowy, obecnie funkcjonuje ona jako *joint venture* trzech wielkich korporacji: australijsko-brytyjskiej BHP Billiton, japońskiej Mitsubishi Corporation i południowoafrykańskiej Industrial Development Corporation, jak również, choć w niewielkim stopniu, mozambickiego państwa (4% udziałów). Po wybudowaniu nowej infrastruktury i modernizacji produkcja aluminium przez Mozal podwoiła eksport tego surowca przez Mozambik, dzięki czemu jego PKB wzrosło o około 5–7%⁴².

Zniszczony przez blisko trzy dekady wojny (najpierw narodowowyzwoleńczej, a następnie domowej) Mozambik u świtu swej niepodległości był jednym z najbiedniejszych państw na świecie (w 1996 r. Bank Światowy oficjalnie uznał Mozambik za najbiedniejsze państwo świata z PKB *per capita* równym 60 dol., ponadto najbardziej zależne od pomocy zagranicznej, która odpowiadała za 2/3 jego Produktu Krajowego Brutto), dziś uznawany jest za jedną z najlepiej funkcjonujących afrykańskich gospodarek. W latach 1996–2008 r. średni roczny wzrost gospodarczy Mozambiku wyniósł 8%, było to największe tempo wzrostu gospodarczego wśród państw afrykańskich niebędących producentami ropy naftowej. Innym sukcesem była pomoc w wyjściu z ubóstwa ponad 3 mln Mozambijczyków, co według wyliczeń Banku Światowego daje nadzieję, że do 2015 r. liczba ludności żyjącej w skrajnym ubóstwie zmniejszy się o połowę⁴³. Społeczność międzynarodowa może postrzegać Mozambik jako upragnione afrykańskie *success story*, władza jest przekazywana demokratycznie, spada poziom ubóstwa, a mozambicki rząd dobrze zarządza swoimi wydatkami budżetowymi, stosując się do restrykcji Banku Światowego i MFW, dzięki czemu

⁴¹ C. Castel-Branco, Ch. Cramer, D. Hailu, *Privatization and Economic Strategy in Mozambique*, Discussion Paper. United Nations University/World Institute for Development Economics Research, 2001, z. 64, s. 1–2.

⁴² I. Reid, *Mozal Aluminium Smelter. The World Bank's Operation Report*, [za:] <http://www.worldbank.org/projects> (dokument pobrany: 10.08.2012); *Mozal aluminium smelter inaugurated*, „Mozambique News Agency. AIM Reports”, 2000, z. 192, [za:] <http://www.poptel.org.uk/mozambique-news/newsletter/aim192.html> (dostęp z 29.08.2012); zob. więcej: J. Hentz, *The Mozambique Aluminium Smelter: Partnership for Exploitation or Development?*, [w:] *Regionalism and Uneven Development in Southern Africa: The Case of Maputo Development Corridor*, red. F. Söderbaum, I. Taylor, Aldershot 2003, s. 83–96.

⁴³ *IDA at work: Mozambique: From Post-Conflict Recovery to High Growth*, [za:] http://siteresources.worldbank.org/IDA/Resources/73153-1285271432420/IDA_AT_WORK_Mozambique_2010.pdf (dostęp z 2.09.2012).

pomoc zagraniczna oraz nowe inwestycje płyną do kraju coraz szerszym strumieniem. W ostatnich miesiącach ten optymizm podsycały jeszcze medialne rewelacje o odkryciu w Mozambiku czwartych na świecie (po Rosji, Iranie i Katarze) pod względem wielkości złóż gazu ziemnego⁴⁴. Jeśli informacje te się potwierdzą, to zarządzanie przyszłymi dochodami z eksportu gazu ziemnego, jak i planowanego wydobycia na wielką skalę odkrytych dwa lata temu złóż węgla kamiennego będzie dobrym sprawdzianem efektywności przemian gospodarczych, jakie miały miejsce w Mozambiku w ciągu ostatniego dwudziestolecia.

Przemiany społeczne

Wraz z końcem wojny domowej rozpoczął się proces scalania podzielonego mozambickiego społeczeństwa. Dwie najważniejsze przemiany, jakim musiało się ono poddać, to zmierzenie się z trudną przeszłością i pokonfliktową traumą oraz przystosowanie się do nowych warunków politycznych i gospodarczych z wykorzystaniem pomocy płynącej z organizacji pozarządowych.

Jak już zostało wspomniane wcześniej, trwający 16 lat konflikt zbrojny w Mozambiku kosztował życie ponad milion osób, 1,7 mln musiało ratować się ucieczką do sąsiednich państw. Przemoc wobec cywilów była w czasie wojny na porządku dziennym, w czym szczególnie wyróżniały się bojówki RENAMO, dla których znęcanie się nad swoim ofiarami, tortury, gwałty i taktyka spalonej ziemi nie były przykładami odstępstwa od normy ani nie wynikały z niedostatecznej dyscypliny wojskowej. W tym przypadku wyjątkowo brutalna przemoc, często przyjmująca wręcz formę kultu, była jednym z głównych narzędzi operacyjnych grupy⁴⁵. Bezpośrednim celem tych działań było wzbudzenie u szerszej populacji paraliżującego i obezwładniającego strachu. Świadectwa ofiar, które przeżyły, są porażające, ponieważ podają w wątpliwość człowieczeństwo oprawców, którzy z „maniakalnym nabożeństwem” oddawali się zadawaniu cierpienia innym ludziom. Poniższe przykłady oddają pełną grozę tego zjawiska: zmuszanie do zabijania członków własnej rodziny, nietypowe okaleczenia zarówno żywych, jak i zmarłych, rozmyślnie przedłużanie agonii konających, zmuszanie matek do okaleczania, zabijania, a nawet zjadania (!) wła-

⁴⁴ *The economic rise of Mozambique*, program „Counting Cost”, [za:] <http://www.aljazeera.com/programmes/countingthecost/2012/08/201281714514039254.html> (dostęp z 28.08.2012).

⁴⁵ Na przemocy wobec cywilów opiera się również *Gandira* – stworzony przez RENAMO system pracy przymusowej, na który składały się cztery elementy: 1) praca na polu dla żołnierzy, 2) oddawanie części wyprodukowanej żywności żołnierzom i jej transport do miejsca przez nich wskazanego, 3) transport wszelkich innych dóbr potrzebnych żołnierzom, 4) obowiązkowe seksualne niewolnictwo kobiet. Zob. więcej: V. Igreja, *The Monkeys' Sworn Oath. Cultures of Engagement for Reconciliation and Healing in the Aftermath of the Civil War in Mozambique*, PhD Thesis, Universiteit Leiden 2007, s. 153–155, [za:] <https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/12089/front.pdf?sequence=6> (dostęp z 30.06.2012).

snych dzieci (głównie niemowląt), gwałty i innego rodzaju przemoc seksualna⁴⁶.

Zarówno wśród bojówek RENAMO, jak i w szeregach sił rządowych FRELIMO znajdowali się żołnierze poniżej 18., a nawet 14. roku życia, których uznaje się za dzieci-żołnierzy. W większości przypadków zostali oni porwani i siłą wcieleni do armii. Dane liczbowe mówią same za siebie: podczas demobilizacji po zakończeniu wojny domowej 23,3% wszystkich żołnierzy FRELIMO (16 553 osób) miało mniej niż 18 lat w trakcie tzw. przymusowego poboru do armii, jak oficjalnie zwało ten proceder FRELIMO, prawie dwa razy tyle, 40,7% z ogólnej liczby żołnierzy, co liczbowo stanowiło 8945, znajdowało się wśród żołnierzy RENAMO⁴⁷.

Przytoczone przykłady jednoznacznie wskazują, że przeszłość wojny domowej jest prawdopodobnie największym problemem mozambickiego społeczeństwa, zmian, jakie w nim zaszły pod wpływem doświadczonej przemocy, nie da się cofnąć wraz z podpisaniem traktatu pokojowego. Mimo że większość mozambickich specjalistów z dziedziny zdrowia jest zdania, iż konsekwencje różnego typu traum wojennych są poważnym zagrożeniem dla zdrowia psychicznego wielu Mozambijczyków, to w rządowej agencji nigdy nie znalazły się żadne propozycje rozwiązania tego problemu. Wyjątkiem są programy pomocowe przygotowane przez organizacje pozarządowe, które w niektórych regionach południowego Mozambiku starają się dotrzeć do dzieci-żołnierzy⁴⁸, jest to jednak kropla w morzu potrzeb. W Mozambiku brakuje propozycji szerszej pomocy ofiarom konfliktu. Władze czują się usprawiedliwione tym, że na poziomie lokalnych wspólnot pojednanie nastąpiło niejako samoistnie, bez ich pomocy – im bardziej oddalało się ryzyko ponownego rozpętania konfliktu, tym łatwiej było dawnym wrogom wypracować mechanizmy codziennej koegzystencji.

W wymiarze politycznym miał miejsce zupełnie inny proces. Jako że ani FRELIMO, ani RENAMO nie były zainteresowane publicznym przyznaniem się do popełnionych zbrodni, już w trakcie negocjacji pokojowych ustaliły własną definicję „pojednania” – „będziemy rozmawiać, możemy razem rządzić, ale nie będziemy podnosić kwestii przeszłości”. „Pojednanie” w przyjętym znaczeniu stało się słowem kluczem w mozambickiej polityce, które powstrzymuje obie partie przed wykorzystaniem popełnionych w czasie wojny zbrodni w walce politycznej⁴⁹. Tym samym oczywiste wydaje się to, że skoro samo przyznanie się do popełnionych zbrodni nigdy nie nastąpi, to nie ma również szansy na jakiegokolwiek rozliczenie się z przeszłością ani ukaranie osób odpowiedzialnych za okrucieństwa czasów konfliktu, co wzbudza realne obawy co do trwałości, a przede wszystkim jakości zjawiska pokonfliktowego pojednania.

Konstytucja z 1990 r., jako jedna z wielu zmian, które kończyły z systemem socjalistycznym, zapewniała wolność zrzeszania się. W konsekwencji w Mozambiku zaczęły

⁴⁶ K.B. Wilson, *Cults of violence and counter-violence in Mozambique*, „Journal of Southern African Studies”, t. 18, 1992, z. 3, s. 531, 533–535.

⁴⁷ G. Seibert, *The vagaries of violence and power in post-colonial Mozambique*, [w:] *Rethinking Resistance: Revolt and Violence in African History*, red. J. Abbink, M. De Bruijn, K. Van Walraven, Leiden 2003, s. 255.

⁴⁸ V. Igreja, op. cit., s. 331.

⁴⁹ P.B. Hayner, *Unspeakable Truths: Transitional Justice and the Challenge of Truth Commissions*, New York 2011, s. 200–201.

powstawać organizacje pozarządowe, które w miarę upływu lat rosły w liczbę i w siłę. Po części, zwłaszcza w przypadku uznanych organizacji pozarządowych o charakterze międzynarodowym, stawały się one dodatkowymi kanałami, przez które przekazywana była Mozambikowi zagraniczna pomoc. Do niedawna bowiem nie było w Mozambiku tradycji zorganizowanego społeczeństwa obywatelskiego, jednak w okresie powojennym pojawiło się wiele czynników sprzyjających temu procesowi. W związku z reformami gospodarczymi, które miały za zadanie wprowadzić gospodarkę wolnorynkową, zachęcano mieszkańców do prywatnych inicjatyw; w tym samym czasie rząd zmniejszył środki przeznaczone na oddolne społeczne inicjatywy, a także na cele zdrowotne i edukacyjne, tym samym tworząc pewną lukę, przyszły obszar działania dla społeczeństwa obywatelskiego⁵⁰. Wspomniany już napływ międzynarodowych organizacji pozarządowych stał się dla Mozambijczyków bodźcem do podejmowania własnych inicjatyw. Dobrym przykładem rodzimej organizacji pozarządowej, która odniosła sukces w realizacji swoich celów, jest *Meninos de Moçambique* (Dzieci Mozambiku), prowadząca w Maputo klinikę dla niedożywionych i chorych „dzieci ulicy”. Organizacja powstała z inicjatywy mozambickiej, ale korzysta z pomocy finansowej brytyjskiej organizacji charytatywnej *Street Child Africa*. Takie rozwiązanie często przyjmują także inne organizacje, dzięki czemu ich pomysły na poprawę warunków i jakości życia ludności Mozambiku nie są torpedowane u samego zarania brakiem funduszy⁵¹.

O szybkim rozwoju społeczeństwa obywatelskiego niech świadczy fakt, że 13 lat po zakończeniu wojny domowej, w 2005 r., według danych opublikowanych przez Afrykański Bank Rozwoju, w Mozambiku funkcjonowało już około 50 rodzimych organizacji pozarządowych o różnorodnym spektrum tematycznym, począwszy od pomocy kobietom, osobom okaleczonym w czasie konfliktu, weteranom wojennym czy młodym rolnikom, a skończywszy na tych, które zrzeszały ekologów, przyjaciół wyspy Mozambik czy członków Kościoła katolickiego⁵².

Afrykańskie success story?

Pozornie wiele wskazuje na to, że międzynarodowe organizacje pomocowe, jak i niektórzy znani politycy (np. Bill Clinton) mogą mieć rację, przykład Mozambiku może być afrykańskim *success story*. Rządy przekazywane są w wyniku demokratycznych wyborów, stopa wzrostu mozambickiej gospodarki jest jedną z najwyższych na świecie (utrzymuje się na poziomie około 8%), po zakończeniu konfliktu przeprowadzono udaną demobiliza-

⁵⁰ S. Bellucci, *Governance, Civil Society and NGOs in Mozambique*, „Management of Social Transformation. Discussion Paper”, 2002, z. 56, s. 14, 17, [za:] <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001252/125280e.pdf> (dostęp z 20.08.2012).

⁵¹ A.J. Reibel, *An African Success Story: Civil Society and the 'Mozambican Miracle'*, „Africana”, t. 4, 2010, z. 1, s. 88; zob. więcej: *Meninos de Moçambique*, [za:] <http://www.meninosdemozambique.org/homeP.html> (dostęp z 1.09.2012).

⁵² *Republic of Mozambique. Country Governance Profile. Annex VII*, The African Development Bank Group, 2005, [za:] <http://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Project-and-Operations/ADB-BD-IF-2006-66-EN-MOZAMBIQUE-COUNTRY-GOVERNANCE-PROFILE.PDF> (dostęp z 2.09.2012).

cję 90 tys. żołnierzy, a były prezydent Joaquim Chissano zdecydował, że do nowo tworzonej 30-tysięcznej mozambickiej armii dołączy 15 tys. byłych żołnierzy RENAMO. To tylko kilka przykładów, dzięki którym wydaje się, że pokój na stałe zagościł w Mozambiku, a organizacje, takie jak ONZ, MFW czy Bank Światowy, mają realne powody do zadowolenia. Jednak tak jak i wszędzie, tak i w Mozambiku ogłaszany publicznie na arenie międzynarodowej sukces ma dwie strony medalu⁵³.

Transformacja polityczna w kierunku systemu demokratycznego, owszem, miała miejsce, udało się także przekształcić dwie główne siły militarne z czasów wojny w funkcjonujące według zasad konstytucyjnych partie polityczne, nie zmniejszyło to jednak nieustannego napięcia na linii FRELIMO – RENAMO. Najlepszym przykładem jest sytuacja po wyborach z 1999 r. Z jednej strony po przegranej RENAMO zdecydowało się dochodzić swych praw na drodze sądowej, co było oznaką ewolucji stosunku tego ugrupowania do kwestii przejęcia władzy, z drugiej jednak strony nie obyło się bez przemocy politycznej. W Montepuez na północy Mozambiku wiec zwolenników RENAMO w listopadzie 2000 r. zakończył się śmiercią blisko 100 osób⁵⁴, 24 osoby (w tym sześciu policjantów) zginęły w trakcie krwawych starć z policją, ponad 80 sympatyków RENAMO w wyniku uduszenia w lokalnym więzieniu na skutek bardzo złych warunków sanitarnych i braku wentylacji⁵⁵. Powtarzane jak mantra przez ekspertów Banku Światowego i MFW oraz rządzących Mozambikiem słowa o wyjątkowo wysokim wzroście gospodarczym nie zawierają informacji o finansowaniu blisko połowy mozambickiego budżetu ze środków pomocowych, co czyni z Mozambiku państwo uzależnione od pomocy zagranicznej. A pomimo snutych w Maputo wizji państwa – nowej afrykańskiej, a może i światowej energetycznej potęgi – obecnie jedynym surowcem eksportowanym z Mozambiku na dużą skalę jest aluminium, stąd też wszelkie wahania cen tego surowca na rynkach międzynarodowych negatywnie oddziałują na mozambicką gospodarkę.

W przypadku Mozambiku często wspomina się o wyjątkowo dobrym przywództwie/ rządzeniu (*good governance*), jakiego miało okazję doświadczyć to państwo po zakończeniu wojny domowej. Jest to niewątpliwie zasługa zmian w łonie samego FRELIMO, które nie buduje już ustroju socjalistycznego, a jego rządy, choć nieprzerwane od blisko 40 lat, od 1994 r. są utrzymywane na podstawie wyników demokratycznych wyborów. Szczególnie ważną postacią w pierwszym okresie powojennym był ówczesny prezydent Joaquim Chissano. Jego działalność zmierzająca do zaprowadzenia i utrzymania pokoju w kraju, jak również brak, jakże częstej u afrykańskich przywódców, chęci sprawowania urzędu „za

⁵³ A.J. Reibel, op. cit., s. 79; zob. więcej: J.M. Weinstein, *Mozambique: A Fading U.N. Success Story*, „Journal of Democracy”, t. 13, 2002, z. 1.

⁵⁴ B. Mazula, E. Siteo, O. Baloi, G. Mbilana, *Peace & War in Post-Conflict Mozambique*, [w:] *The Resolution of African Conflicts*, red. A. Nhema, P. Tiyambe Zeleza, Addis Ababa 2008, s. 169, 173.

⁵⁵ *The Deaths of 82 in Mozambique Jail Are Called Mysterious*, „New York Times”, 24.11.2000, [za:] <http://www.nytimes.com/2000/11/24/world/the-deaths-of-82-in-mozambique-jail-are-called-mysterious.html> (dostęp z 7.10.2013); *Mozambique: RENAMO „hiding weapons”*, „IRIN Africa”, 15.11.2000, [za:] <http://www.irinnews.org/report/1557/mozambique-renamo-hiding-weapons> (dostęp z 7.10.2013).

wszelką cenę” nawet w przypadku braku demokratycznej legitymizacji, została doceniona w 2007 r., kiedy będący już wtedy na politycznej emeryturze były prezydent został pierwszym w historii laureatem nagrody *Prize for Achievement in African Leadership*, przyznawanej wybitnym afrykańskim liderom przez *Mo Ibrahim Foundation*⁵⁶. Nagrodą o niebagatelnej wysokości (5 mln dol. w ciągu pierwszych 10 lat, a następnie 200 tys. dol. w każdym kolejnym roku) honoruje się byłych afrykańskich przywódców, dających przykład dobrych i uczciwych rządów, którzy zostali wybrani w demokratycznych wyborach i w ciągu trzech lat poprzedzających przyznanie nagrody pokojowo oddali władzę⁵⁷. Zbierające pochwały rządy Chissano nie zapobiegły jednakże oskarżeniom o łamanie praw człowieka wystosowanym wobec jego następcy Armando Guebuzy przez organizacje takie jak *Amnesty International* czy *Human Rights Watch*, zarzucające rządowi i policji nieuzasadnione użycie siły. Na początku września 2010 r. w stolicy Mozambiku oraz w innych dużych miastach miały miejsce protesty uliczne, wywołane wzrostem cen żywności i wody. W wyniku starć z policją 13 osób poniosło śmierć. Policja tłumaczyła, że do rozpędzenia manifestantów użyła ostrej amunicji, skończyły jej się bowiem gumowe kule. Amnesty International już we wcześniejszych raportach wskazywała na problem użycia siły przez mozambicką policję; według jej informacji w latach 2006-2009 46 osób zostało bezprawnie zabitych przez służby policyjne⁵⁸. Same protesty związane z cenami produktów żywnościowych nie powinny dziwić w kraju, w którym strach przed głodem wciąż istnieje, a według mozambickiego Ministerstwa Zdrowia około 44% dzieci jest permanentnie niedożywionych⁵⁹.

Jednak to nie niedożywienie jest największym problemem zdrowotnym mieszkańców Mozambiku, lecz postępująca epidemia HIV/AIDS. Szacuje się, że około 1,6 mln osób jest zakażonych wirusem HIV, z czego ponad 90 tys. stanowią dzieci poniżej 15. roku życia. Obecnie AIDS jest przyczyną około 25% zgonów zarejestrowanych wśród osób dorosłych, co z kolei prowadzi do wciąż wzrastającej liczby sierot, według prognoz UNICEF-u w 2010 r. liczba dzieci osieroconych w wyniku śmierci obu lub jednego z rodziców na AIDS miała

⁵⁶ Fundacja ta przygotowuje również *Ibrahim Index of African Governance*. W zestawieniu za rok 2011 Mozambik zajmował 21. miejsce, podczas gdy Angola 42., a łącznie znalazły się na niej 53 afrykańskie państwa (stawkę zamykała Somalia). Przy opracowywaniu tego rankingu korzysta się z 84 wskaźników pogrupowanych w 4 kategoriach: bezpieczeństwo i rządy prawa, udział w rządach i prawa człowieka, szansa na zrównoważony rozwój gospodarczy, rozwój społeczny, tzw. *human development*.

⁵⁷ M. Wines, *Joaquim Chissano wins \$5 million prize for African governance*, „New York Times”, 22.10.2007, [za:] <http://www.nytimes.com/2007/10/22/world/africa/22iht-22prize.8001549.html> (dostęp z 22.07.2012); *The Ibrahim Prize Laureates*. *Mo Ibrahim Foundation*, [za:] <http://www.moibrahimfoundation.org/en/prizelaureates/the-ibrahim-prize/prize-laureates/the-ibrahim-prize-winner-2007-joaquim-alberto-chissano.html> (dostęp z 22.07.2012).

⁵⁸ R. Patel, *Mozambique's food riots – the true face of global warming*, „The Guardian”, 5.09.2010, [za:] <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/sep/05/mozambique-food-riots-patel> (dostęp z 23.08.2012); *Mozambique police must use live ammunition to protect life during demonstrations*, „Amnesty International News”, [za:] <http://www.amnesty.org/en/news-and-updates/mozambique-police-must-only-use-live-ammunition-protect-life-during-demonstrations-> (dostęp z 23.08.2012); *Mass arrests over Mozambique's food riots*, „BBC News”, [za:] <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-11198444> (dostęp z 23.08.2012).

⁵⁹ S. Tisdall, *G8 urged to tackle malnutrition, the hidden killer in Mozambique*, „The Guardian”, 16.05.2012, [za:] <http://www.guardian.co.uk/global-development/2012/may/16/g8-malnutrition-hidden-killer-mozambique> (dostęp z 30.06.2012); *Mozambique*, UNICEF, [za:] <http://www.unicef.org/mozambique/index.html> (dostęp z 2.08.2012).

sięgnąć 626 tys. Mimo wysiłków rządu, który w lipcu 2004 r. ogłosił problem HIV/AIDS zagrożeniem o wadze państwowej, jak również pomocy płynącej z zagranicy, ze szczególnym uwzględnieniem zainicjowanego przez George'a W. Busha Prezydenckiego Planu Ratunkowego w Walce z AIDS (*The United States President's Emergency Plan for AIDS Relief*, PEPFAR), sytuacja w Mozambiku wciąż jest alarmująca. W dużej mierze jest to rezultatem sprzyjającego rozprzestrzenianiu się wirusa czynników społeczno-kulturowych (np. tradycyjne obrzędy niektórych grup etnicznych związane z inicjacją lub rytualnym oczyszczeniem po śmierci współmałżonka czy często praktykowane w tradycyjnych wiejskich społecznościach małżeństwa poligamiczne)⁶⁰, jak również słabej edukacji zdrowotnej mozambickiego społeczeństwa⁶¹.

Poważnym problemem Mozambiku, którego nie potrafiły zniwelować omawiane przemiany polityczne, gospodarcze i społeczne, jest podział polityczny kraju odpowiadający podziałowi geograficznemu. Południe i daleka północ (prowincja Cabo Delgado) tradycyjnie sprzyjają FRELIMO, podczas gdy centrum i część północy – RENAMO. Samo zróżnicowanie mapy politycznej kraju pod względem geograficznym nie jest niczym nowym również w tradycyjnych demokracjach, jednakże w przypadku Mozambiku sytuacja ta odzwierciedla również nierównomierny podział narodowego bogactwa, przede wszystkim zaś przekonanie mieszkańców, że taki nierównomierny podział ma miejsce. Niewątpliwie, ze względu na bliskość granicy z RPA i infrastrukturę transportową, tzw. *Maputo corridor*, łączącą oba państwa, południu bliższe są inwestycje i napływ kapitału, a i organizacje pomocowe najczęściej stacjonują w stolicy, kreując w ten sposób nowe miejsca pracy, otwierając kolejne place budowy. Nie mniej ważne niż podział polityczno-geograficzny społeczeństwa są izolacja oraz wykluczenie, jakich doświadczają środowiska wiejskie, najczęściej niepiśmienne, niemające pojęcia o życiu politycznym kraju, zaniebawiane przez polityków zarówno jednej, jak i drugiej opcji. Życie ludności wiejskiej praktycznie nie zmieniło się od zakończenia wojny domowej, niewiele lub wcale korzysta ona ze wzrostu gospodarczego czy zagranicznych inwestycji, a ze względu na zły stan dróg tereny, na których mieszka, często nie są skomunikowane z resztą kraju⁶². Tym samym trudno nie odnieść wrażenia, że mozambickie *success story* dokonało się tylko na niektórych, być może tych bardziej widocznych, płaszczyznach. Publiczne ogłoszenie sukcesu dziejących się przemian przez instytucje pokroju Międzynarodowego Funduszu Walutowego z pewnością uwiarygodniło Maputo w oczach inwestorów, jak również nieja-

⁶⁰ F.L. Bukali de Graça, *HIV/AIDS prevention and care in Mozambique, a socio-cultural approach. Literature and Institutional Assessment, and Case Studies on Manga, Sofala Province and Morrumbala district, Zambézia province*, Maputo 2002, s. 12–18, [za:] <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001308/130854e.pdf> (dostęp z 30.08.2012).

⁶¹ *Mozambique*, UNICEF, [za:] http://www.unicef.org/mozambique/hiv_aids_2045.html (dostęp z 2.08.2012); *Mozambique. The United States President's Emergency Plan for AIDS Relief*, [za:] <http://www.pepfar.gov/countries/mozambique/index.htm> (dostęp z 2.08.2012).

⁶² *Mozambique. Democracy and Political Participation. A review by AfriMAP and The Open Society Initiative for Southern Africa*, London 2009, [za:] <http://www.afriMAP.org/english/images/report/AfriMAP-Moz-PolPart-EN.pdf> (dostęp z 20.08.2012); B. Mazula, E. Siteo, O. Baloi, G. Mbilana, op. cit., s. 164–166.

ko usprawiedliwiło kontynuację ogromnej pomocy przesyłanej do Mozambiku. Być może jednak z definitywną oceną przemian w kraju należałoby jeszcze poczekać, przynajmniej do momentu, kiedy funkcjonowanie państwa nie będzie tak oczywiście zależne od finansowania zagranicznego, a tym samym pytanie, czy Mozambik jest afrykańskim *success story*, pozostawić na razie otwarte.

Bibliografia:

Publikacje zwarte:

Abrahamsson H., Nilsson A., *Mozambique, the Troubled Transition: From Socialist Construction to Free Market Capitalism*, London 1995.

Hayner P.B., *Unspeakable Truths: Transitional Justice and the Challenge of Truth Commissions*, New York 2011.

Igreja V., *The Monkeys' Sworn Oath. Cultures of Engagement for Reconciliation and Healing in the Aftermath of the Civil War in Mozambique*, PhD Thesis, Universiteit Leiden 2007, [za:] <https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/12089/front.pdf?sequence=6> (dostęp z 30.06.2012).

Kumar K., Ottaway M., *From Bullets to Ballots. A Summary of Findings From Six Post-conflict Election Studies*, U.S. Agency for International Development 1997.

Lauriciano G., De Salema E., *Multi-party elections in Mozambique: A legacy of continuous mistrust*, [w:] *Outside the Ballot Box: Preconditions for elections in Southern Africa 2005/2006*, red. J. Minnie, Windhoek 2006.

Manning Carrie L., *The Politics of Peace in Mozambique: Post-Conflict Democratization, 1992–2000*, Westport 2002.

Newitt M., *A History of Mozambique*, London 2009.

Nuvunga A., *Post-war Reconstruction in Mozambique. The United Nations' Trust Fund to assist former rebel movement RENAMO*, London 2007.

Oliver R., Atmore A., *Dzieje Afryki po 1800 roku*, tł. K. Salawa, Warszawa 2007.

Shubin V., *The Hot „Cold War”: The USSR in Southern Africa*, Scottsville 2009.

Wasilewski J.J., *Polityka wybranych państw wobec wojny w koloniach Portugalii 1961-1974*, Warszawa 2006.

Artykuły naukowe i rozdziały w pracach zbiorowych:

Andromidas D., *A case-study in Britain's new empire: Mozambique joins the Commonwealth*, „Executive Intelligence Review”, t. 24, 1997, nr 9.

Belfiglio Valentine J., *The Soviet Offensive in Southern Africa*, „Air University Review”, lipiec–sierpień 1983.

Bellucci S., *Governance, Civil Society and NGOs in Mozambique*, „Management of Social Transformation. Discussion Paper”, 2002, z. 56, s. 14, 17, [za:] <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001252/125280e.pdf> (dostęp z 20.08.2012).

Bukali de Graça F.L., *HIV/AIDS prevention and care in Mozambique, a socio-cultural approach. Literature and Institutional Assessment, and Case Studies on Manga, Sofala Province and Morumbala district*, Zambézia province, Maputo 2002, [za:] <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001308/130854e.pdf> (dostęp z 30.08.2012).

Castel-Branco C., Cramer Ch., Hailu D., *Privatization and Economic Strategy in Mozambique*, Discussion Paper. United Nations University/World Institute for Development Economics Research, 2001, nr 64.

Chichava S., *Movimento Democrático em Moçambique: uma nova força política na democracia moçambicana?*, „Cadernos IESE”, nr 2, 2010.

Domingues P., *The Health Consequences of Mozambican Civil War: an Anthropometric Approach*, „Documents de Travail du Centre d'Economie de la Sorbonne”, Paris 2010, [za:] <ftp://mse.univ-paris1.fr/pub/mse/CES2010/10010.pdf> (dostęp z 29.08.2012).

Gunn G., *Mozambique After Machel*, [w:] *Angola, Mozambique and the West*, red. H. Kitchen, New York/Westport, Connecticut/London 1987.

Hentz J., *The Mozambique Aluminium Smelter: Partnership for Exploitation or Development?*, [w:] *Regionalism and Uneven Development in Southern Africa: The Case of Maputo Development Corridor*, red. F. Söderbaum, I. Taylor, Aldershot 2003.

Krampe F., Melber H., *Angola and Mozambique: Honeymoon after civil war?*, „New Routes”, t. 15, 2010, z. 4.

Manning C., Malbrough M., *The Changing Dynamics of Foreign Aid and Democracy in Mozambique*, United Nations University-World Institute for Development Economics Research 2012, Working Paper, 2012, nr 18.

Marshall K., *From War and Resettlement to Peace Development: Some Lessons from Mozambique and UNHCR and World Bank Collaboration*, „Development Discussion Paper”, Harvard Institute for International Development 1998, nr 633.

McMillan M., Rodrik D., Horn Welch K., *When Economic Reforms Goes Wrong: Cashews in Mozambique*, Working Papers 9117. National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA 2002.

Mosse M., *Armando Guebuza: The new Frelimo candidate*, „African Security Review”, t. 13, 2004, z. 1.

Mozambique. Democracy and Political Participation. A review by AfriMAP and The Open Society Initiative for Southern Africa, Open Society Institute Network, London 2009, [za:] <http://www.afri-map.org/english/images/report/AfriMAP-Moz-PolPart-EN.pdf> (dostęp z 20.08.2012).

Mozambique: a success story continues?, „Intelligence Update. The South African Institute of International Affairs”, 2000, nr 5, [za:] <http://dspace.cigilibrary.org/jspui/bitstream/123456789/30946/1/Mozambique.pdf?1> (dostęp z 25.08.2012).

Mazula B., Siteo E., Baloi O., Mbilana G., *Peace & War in Post-Conflict Mozambique*, [w:] *The Resolution of African Conflicts*, red. A. Nhema, P. Tiyambe Zeleza, Addis Ababa 2008.

Reibel A.J., *An African Success Story: Civil Society and the 'Mozambican Miracle'*, „Africana”, t. 4, 2010, z. 1.

Reid I., *Mozal Aluminium Smelter. The World Bank's Operation Report*, [za:] <http://www.worldbank.org/projects> (dokument pobrany: 10.08.2012).

Roque P.C., *China in Mozambique: A Cautious Approach Country Case Study*, Occasional Paper No 23. China in Africa Project, Johannesburg 2009.

Seibert G., *The vagaries of violence and power in post-colonial Mozambique*, [w:] *Rethinking Resistance: Revolt and Violence in African History*, red. J. Abbink, M. De Bruijn, K. Van Walraven, Leiden 2003.

Solarz M.W., *Afryka Południowa – szanse i zagrożenia stabilnego rozwoju*, [w:] *Stosunki międzynarodowe w Afryce*, red. J.J. Milewski, W. Lizak, Warszawa 2002.

Weinstein J.M., *Mozambique: A Fading U.N. Success Story*, „Journal of Democracy”, t. 13, 2002, z. 1.

Wilson K.B., *Cults of violence and counter-violence in Mozambique*, „Journal of Southern African Studies”, t. 18, 1992, z. 3.

Artykuły prasowe:

Campbell D., *Maputo: an African 'success story' but 80 per cent still live in slums*, „The Guardian”, 2 February 2005, [za:] <http://www.guardian.co.uk/world/2005/feb/02/hearafrica05.development4> (dostęp z 2.09.2012).

Mangwiro C., *Mozambique's Guebuza headed for election victory*, „The Post”, 30.09.2009, [za:] http://www.postzambia.com/post-read_article.php?articleId=1120 (dostęp z 15.08.2012).

Mass arrests over Mozambique's food riots, BBC News, [za:] <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-11198444> (dostęp z 23.08.2012).

Mozal aluminium smelter inaugurated, „Mozambique News Agency. AIM Reports”, 2000, z. 192, [za:] <http://www.poptel.org.uk/mozambique-news/newsletter/aim192.html> (dostęp z 29.08.2012).

Mozambique police must use live ammunition to protect life during demonstrations, „Amnesty International News”, [za:] <http://www.amnesty.org/en/news-and-updates/mozambique-police-must-only-use-live-ammunition-protect-life-during-demonstrations-> (dostęp z 23.08.2012).

Mozambique: RENAMO „hiding weapons”, „IRIN Africa”, 15.11.2000, [za:] <http://www.irinnews.org/report/1557/mozambique-renamo-hiding-weapons> (dostęp z 7.10.2013).

Patel R., *Mozambique's food riots-the true face of global warming*, „The Guardian”, 5.09.2010, [za:] <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/sep/05/mozambique-food-riots-patel> (dostęp z 23.08.2012).

The Deaths of 82 in Mozambique Jail Are Called Mysterious, „New York Times”, 24.11.2000, [za:] <http://www.nytimes.com/2000/11/24/world/the-deaths-of-82-in-mozambique-jail-are-called-mysterious.html> (dostęp z 7.10.2013).

Tisdall S., *G8 urged to tackle malnutrition, the hidden killer in Mozambique*, „The Guardian”, 16.05.2012, [za:] <http://www.guardian.co.uk/global-development/2012/may/16/g8-malnutrition-hidden-killer-mozambique> (dostęp z 30.06.2012).

Wines M., *Joaquim Chissano wins \$5 million prize for African governance*, „New York Times”, October 22, 2007, [za:] <http://www.nytimes.com/2007/10/22/world/africa/22iht-22prize.8001549.html> (dostęp z 22.07.2012).

Źródła internetowe:

<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2009> (dostęp z 29.08.2012).

http://siteresources.worldbank.org/IDA/Resources/73153-1285271432420/IDA_AT_WORK_Mozambique_2010.pdf (dostęp z 2.09.2012).

<http://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Project-and-Operations/ADB-BD-IF-2006-66-EN-MOZAMBIQUE-COUNTRY-GOVERNANCE-PROFILE.PDF> (dostęp z 2.09.2012).

<http://www.aljazeera.com/programmes/countingthecost/2012/08/201281714514039254.html> (dostęp z 28.08.2012).

http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/2223_94.htm (dostęp z 30.08.2012).

<http://www.meninosdemozambique.org/homeP.html> (dostęp z 1.09.2012).

<http://www.moibrahimfoundation.org/en/prizelaureates/the-ibrahim-prize/prize-laureates/the-ibrahim-prize-winner-2007-joaquim-alberto-chissano.html> (dostęp z 22.07.2012).

<http://www.norway.org.mz> (dostęp z 20.08.2012).

<http://www.pepfar.gov/countries/mozambique/index.htm> (dostęp z 2.08.2012).

http://www.unic.un.org.pl/misje_pokojowe/mzaf_onumuz.php (dostęp z 30.08.2012).

<http://www.unicef.org/mozambique/index.html> (dostęp z 2.08.2012).

<http://www.worldbank.org> (dostęp z 25.08.2012).

African Success Story? Political and Economic Transformations in Mozambique After the Civil War

(abstract)

Mozambique became an independent state very late, in 1975, and soon after the country was torn by 16 years of bloody civil war. After its end in the early '90s Mozambique was considered one of the poorest countries in the world. Despite this fact, the stable rule of the FRELIMO party, democratic elections and economic reforms which enabled the transition from socialist economy to the free market system, as well as a sharp increase in foreign investments made the international community recognize Mozambique as an example of African success story, thus justifying multi-million dollar foreign aid. The aim of this paper is to analyse the political and economic transformation in Mozambique after the end of the civil war in 1992, taking into account the perspective of international organisations which seek in the Mozambican democratisation and economic transformation an example for the rest of Sub-Saharan Africa.